

ЧАСТИНА ПЕРША

Авто м'яко, як уткнувшись у туго напнуту сітку, зупиняється. При воротах у суворій готовності застигла палацова варта – будь ласка, ворота відчинені. Але князь Альбрехт сидить непорушно, похиливши голову й нечутно посвистуючи безкровними губами.

Так, після трьох днів різних заходів – смішних і образливих, потрібних і цілком зайвих – нащадок могутніх, всевладних монархів Німеччини добувся-таки до воріт палацу «короля гумових препаратів». Тепер його ще мають обшукати з голови до ніг і тоді вже безборонно й милостиво пропустять на світлі очі біржової величності. А результат?..

Висхла, старомодна, напружено-велична постать, трудно спираючись на палицю з срібним гострим наконечником, помалу підводиться і сходить із авто. Вузькі, старечо-сині уста не перестають безжурно, легковажно посвистувати. І коли агенти охорони його гумової величності ведуть нащадка німецьких імператорів у масивні, монументальні ворота палацу, і коли вони його делікатно, коректно, але пильно й діловито обшуковують, і коли він іде вгору парадною алеєю до будинку палацу, уста не перестають забуто, напружено-боляче посвистувати.

Так-от він, палац Мертенса! От він, новітній. Версаль фінансового самодержця.

Він стоїть на горі; на горі, створеній серед рівнини міццю й волею володаря Німеччини, конкурента бога на землі. З кожним кроком на гору, до трону, все ширше розгортається панорама Берліна. Лежить старий, покірний біля ніг

велетенської потвори, званої палацом, і з глухим гуркотом кадить йому тиміями своїх фабричних димарів.

Князь Альбрехт часом зупиняється, щоб одпочити, і підводить голову догори, до колосальної будівлі. І тоді на устах його видушується тонка посмішка людини, що знаходить заслужену сатисфакцію у своїй вищості. Стиль омнеїзму! Розуміється, омнеїзму, всеїзму, всього, що тільки можна зібрати, купити; щирий витвір біржової, нажертої честолюбності й претензійної нездарності. О віки, ви проминули недурно, тут зібрано – не бійтеся! – все, що творив ваш геній: і шпильста, напружена в небо, в потойбічність, у тайну готика; і округлий, заспокоєний у святій урочистості візантизм; і брутальний, але змодернізований американізм; величезне депо стилів і епох, накопичена страшна кучугура дорогоцінних речей, понакрадуваних, понаграбовуваних і зганьблених негідними руками. Понурі, стіжкуваті башти – і розлогі, сміхотливі тераси. Аскетичні шпилі – і череваті бані. Над дорійським порталом парадного входу з строгими, чистими колонами – у виступах, прищах і гримасах неомнійська башта на дівочих, незайманих, святих ногах – тіло череватого, погризеного нечистими хобробами розпускного біржового махера.

Пишайся, Німеччино, ти досягла найвищої слави! Століття твоєї боротьби, грім твоєї славетної зброї, десятиліття тяжких поразок, іспитів, ощадності, збирання сил, твоя вперта невтомність, шляхетна сувора брутальність, твоя кров, піт, наука, праця – все кінець кінцем утворило Мертенса!

А нащадок твоїх королів, підпираючись паличкою, смиренно і слухняно йде пишними мармуровими сходами палацу на поклін, на сором, на ганьбу до твого витвореного владики. І слуги владики, обшукавши нащадка твоїх королів (чи не має він, ідучи на сором свій, наміру вбити твого володаря), тепер проводжають смиренного прохача з закушеними посмішками погано видресованих холопських пик.

А от і знамените переддвер'я до святого святих – приймальна зала пана президента Об'єднаного Банку. Тут із мурашками поштивості у спині дожидаються авдієнції міністри «республіки», тут не один уже монарх за показною величністю й награною вибачливістю ховав тремтіння триво-

ги. Храми, будовані колись на честь бога, могли б уміститись у цій залі разом із своїми дзвіницями, банями, хрестами.

Так, так, біржа не любить шкодувати грошей на імпазантну й доходову рекламу. Всякий, що входиш сюди, падай ниць! Зщулься, зберись у крихітну грудочку, мізерну, безпорадну перед цією величчю, перед височінню гранітних стін, об'єднаних кольоровим склом бані, пообкладуваних мармуром, пообвішуваних скарбами мистецтва, позбираних із усіх віків людськості, обляпаних золотом, оздоблених безутримною, кричущою, рекламною творчістю. Відчуй і проймися свідомістю своєї нікчемності. Ступай навшпиньках по дзеркальному мармурі підлоги, швиденько, боком просунься поміж колонами, в яких одбивається твоє напружене, пригнічене обличчя, пірни тихенько в оксамит і шовк глибокого фотеля й сиди нишком, загублений, малесенький.

З гримасою гидливої погорди на синюватих, расових і хорих устах, залізно постукуючи палицею, з гострими лопатками й тонкими синювато-білими пальцями, помалу й байдуже серединою зали проходить князь Альбрехт на вказане йому місце. Попід стінами шелестом пробігає шепіт – впізнали. Значить, сьогодні ввечері екрани газет зроблять цей шелест криком на всю Європу.

Ну, розуміється, шляхетна душа гумового фабриканта не випустить такої чудесної нагоди, щоб потішити свою амбіцію, – він не одну годину потримає в своїй приймальній залі нащадка німецьких монархів. Як кухлі доброго пива, він прийматиме наперед отих усіх банкірів, урядовців, модно поодяганих дам і смакуватиме кожну зайву хвилину чекання свого пониженого, упокореного ворога.

Вінтер, секретар Мертенса, високий, тонкий, з підібганим животом і довгою фізіономією хорта, безшумно й легко то входить, то виходить із дверей кабінету, подібних до царських церковних врат. І князь по лініях його тіла, по рухах рук і нахилу собачої голови може судити про ступінь значності того, до кого Вінтер підходить. Це надзвичайно чулий, удосконалений апарат, що зазначає в собі щонайменшу різницю в еманції істот у фотелях. Він, як червак, здається, має здатність то робитись іще довшим і тоншим од поштивості,

то зщулюватись, утягати самого себе в себе, ставати товстішим і меншим од погорди.

От він виходить із царських врат, з побожністю причинивши їх за собою. Нюхнув управо, нюхнув уліво, перегнув хортяче тіло в поштиву запинку й безшумно, на собачих лапах, підбігає до князя. Пан президент просять його світлість до кабінету. Пан президент благають вибачити, що не могли прийняти його світлість моментально.

Чудодійна, страшна річ – надія. То вона, а не страх, не покірність веде засуджених на смерть на ешафот; то вона найгордіших, найодважніших утримує від бажання кинутись на катів і в нерівній, безнадійній, але почесній боротьбі знайти смерть. Опортуністична, поблажлива, гнучка, улеслива, вона згодна на всяке пониження, на всяку ганьбу, аби відтягти останню хвилину на міліметр далі.

І вона оживлює мертвяків, ставить на ноги калік, робить видющими незрячих; висхлих, безживних, інертних сповнює соками й енергією.

«Пан президент благають вибачити». І вже тьохнуло щось у старому, тоскно млявому тілі, вже зашугала загула кров, уже величезна зала стала неподібною до біржової стайні. І паличка вже не цокає так ізневажливо й демонстративно по мармурових квадратах підлоги.

Мертенс приймає князя стоячи, навіть трохи підійшовши до дверей од столу. Поважно й серйозно, нахиливши бичачу, цегляного кольору шию, він коротким, поштивим жестом куцої товстої руки поводить на дерев'яний жовтий фотель. Ні іскорки тріумфу.

Після кольорової, врочистої, холоднуватої пітьми приймальної зали очі мимоволі мружаться від жовтого, сліпучого світла кабінету. Сонце – майове, щедre, реготливе – з розгону б'є крізь розчинені широченні вікна в дзеркально вигладжений паркет, одбивається, перелітає в жовті дерев'яні стіни, в дерев'яну стелю, грає скрізь зайчиками від металу апаратів, лоскоче червоне, м'ясисте вухо Мертенса. І нема йому ніяких перепоп: ні одної м'якої меблі, ні порт'єри, ні завіски – дерево, книжки, метал, папір та солома на плетенних сидіннях фотелів і стільців. Оце такий кабінет президента Об'єданого Банку.

На величезному столі, переламаному глаголом, в хаотичному порядку, в напруженій, веселій готовності блискають телефони й телеграфні апарати – з екранами, без екранів, слухові, світлові, мідяні, сліпучо-блискучі й матово-тьмяні – рурки, держальця, скло, гвинти. Все це грізно, боєво купчиться пірамідою перед фотелем пана президента Об'єднаного Банку, еднаючи його з Берліном, Німеччиною, всім світом.

Сідаючи, Мертенс надушує гудзик одного апарата й гукає в матове скло одривчастим, одвологлим басом:

– Припинити. Давати тільки світло.

І зараз же повертається всім важким, туго збитим тілом до князя. Поклавши обидві короткі цупкі руки з товстими пальцями на поруччя, він злегка нахиляє велику голову, неначе збирається битися лобами з гостем. Зелено-сірі, гарні, на диво молоді та свіжі серед цього іржавого м'яса обличчя очі спокійно, твердо й чекально зупиняються на старому князеві. А на втиснутих, блідих, із зеленкуватими жилками висках нащадка німецьких монархів виступає ріденька, спітніла рожевість Він спускає очі додолу, довго мовчить і, нарешті, тихо, рівно говорить у підлогу:

– Вам, мабуть, відома ціль мого до вас візиту?

Мертенс спочатку ледве помітно киває головою, потім з деякою натугою розчіплює м'ясисті голені губи й рипить:

– Точно невідомо. Догадуюсь. Боюсь помилитись.

І знову стулює уста. А над верхньою губою дрібно-дрібно, як вогкість на стіні, мокріє піт. Мокріє він і на бурому чолі, випнутому згори, ввігнутому посередині й випнутому знову на бровах, подібному до сідла. Розхристані майже до живота за останньою модою (що пішла трохи не від самого Мертенса) грубі й червоні груди теж мокро блищать од поту.

Князь задумливо ставить палицю між свої гострі коліна, кладе на неї обидві свої руки з видушеними по них фіолетовими жилами, на руки спирає погляд і все тим самим рівним, тихим, немов байдужим голосом починає викладати те, що Мертенсові давно вже добре відомо.

Мертенс, підігнувши короткі, товсті ноги під фотель так, що коліна кругло, як у жінок, випинаються, наставивши наперед лоба, з пильною цікавістю розглядає князя. Часом він

скоса зиркає на екран, на якому, як на маяку, одноманітно то з'являється, то зникає ніжно-синій круглий знак.

Князь замовкає. Руки йому спітніли, але він не витирає їх, бо знає, що вони тремтітимуть.

Мертенс злегка тарабанить пальцями по блискучому поруччю фотеля.

– Так. Так. Гм. Отже, виходить, біржова наука, князю, не легка? Що? Га?

Князь не зводить очей із своїх міцно, до болю складених на палиці рук.

– Удача чи невдача може спасти на найбільш учених, пане президенте.

– Так-то воно так, та... Гм!

І раптом іржаве, обвисле, з квадратовими пітними щелепами лице засвічується добродушними, одверто веселими іскорками очей.

– Що, князю, нашою зброєю та проти нас-таки? Га? Мечі не годяться?

Тут князь уже підводить тьмяні, вицвілі, з блідо-сірими баньками очі на гумового короля. Ріденька рожевість уже розлилась по худих, запалих щоках.

На екрані часто, настійно починає стрибати цифра 7.

Мертенс бере олівець і щось закреслює в товстому блокноті.

Потім надушує гудзик і, вертячи олівець у пальцях, знову сідає, як сидів.

– Ні, князю, більше відтягати виплату неможливо. Абсолютно. Закон цифр. Могутніший за закони природи й гуманності. Неможливо.

Цебто він цим каже, що князь Альбрехт і його син будуть цього тижня арештовані й посаджені в тюрму, як кузен Дітріх.

І князь, сіро посміхнувшись, корчачи від сорому пальці ніг, трудно видушує з своїх хорих, расових уст:

– Ваша влада дужча за всі закони...

– Помиляєтесь, князю, помиляєтесь. Я теж тільки цифра. Тільки цифра.

Жовтий олівець виприскує з пальців і з дзвінким дренькотом котиться під ноги князеві. Князь машинально й швиденько перегинається донизу, але, помітивши чекальну не-

порушність Мертенса, тільки дивиться на олівець і знову кладе руки на палицю. На м'ясистих устах величності миготить легкий усміх і ховається.

– Помиляєтесь, князю, помиляєтесь.

І Мертенс здимає руки з поруччя. Візит скінчено. Князь може вставати й забиратись.

Але князь сидить і з сірою застиглою посмішкою дивиться під фотель Мертенса.

– Ми... противники. Це так. Але коли в одного противника вистачає малодушності прийти до другого й прохати пощади, то так натурально, що в другого повинно вистачити великодушності відмовитись од таких способів боротьби, як... смерть. Бо ви самі знаєте, що ваша відмова... смерть для мене й для мого сина.

Мертенс спокійно накриває очі важкуватими повіками, знову обіймає пальцями поруччя фотеля і, наче цитуючи напам'ять книгу, рівно, поважно говорить:

– Князю! Кілька десятків років тому ваша вельмишановна шляхетська монархія штовхнула Німеччину в ряд згубних внутрішніх і зовнішніх війн. Зруйнувала. Знищила. Кинула у злидні, в ганьбу.

Сухий, тонкий ніс князя блідне так, що здається старою, вивіреною, посірілою кісткою. Але князь мовчить – десь підло нашіптує надія: а може, задовольниться бруталністю й не захоче жорстокості?

– І ми підняли її! Ми! Вернули могутність, славу, багатство! Ми!

І Мертенс сильно гупає себе рукою не в груди, а по круглому коліні.

– Але ви, ви не признаєте. Мрієте вернути колишнє, неповторне. Історію лицем назад? Змови проти нас? Що? Га?

Князь скоса зиркає в іржаве лице. Ага, біржова душа не витримала, розхристалась, дає волю собі, тішиться, губу закопильює, громом гримить.

– Та ще приходите до нас просити в нас нашої зброї для боротьби з нами-таки? Хе! Великодушність?

– Я прошу не для боротьби, а для врятування честі й життя... мого й мого сина. Ну, я вас... благаю!

І, чуючи болючий, жахний сором і знаючи, що цього не треба було казати, і знаючи, що все одно й це не допоможе, старий князь робить горлом так, наче ковтає щось трудне, і одвертає голову вбік. На старій, жовто-сірій шкурі вилиць хоробливо горять червоні плями.

Мертенс раптом погасає. Витягає з-під фотеля ноги, сідає рівніше і, пильно та важко дивлячись у князя, з сухою байдужістю каже:

– Врятування вашої честі й життя... в руках вашої дочки.

І, не зводячи твердого погляду з поширених непорозумінням очей князя, попереджуючи цим усяку посмішку, з строгою врочистістю додає:

– Німеччині потрібна гідна її слави дружина мені.

Князь якийсь мент ошелешено сидить, широко розплющивши та так і забувши очі, із злегка одвислою нижньою губою, з червоними плямами підняття на прозоро-жовтих щоках. Потім умить, хитнувшись увесь угору, підпирає тіло палицею, роззявлює рота, зараз же закриває, наче задихавшись тим, що має сказати, знову розкриває й видихає вниз у злегка підняте догори м'ясисте, червоно-буре, лобате лице:

– Нахабний хам!

І, напружено-часто застукавши металічним наконечником по підлозі, спираючи на палицю ослабле тіло, повертається на місці, злегка хитається і, випрямившись, дрібно-швидко виходить із кабінету.

Мертенс із кректінням нахиляється, піднімає олівець і, надушуючи гудзика крайнього апарата, з посмішкою гиркає про себе:

– Ще й сам її приведеш!

* * *

Лагідні, терплячі очі Софі скося й несміло, з острахом побожності зиркають на витончений, уже суворо, знайомо, страшно закостенілий овал молочно-матового лиця принцеси Елізи. Три дні за постаттю принцеси не видно білої, пухнастої купи Нептуна з рожевим язиком і розумними, терплячо-лагідними собачими очима. Три дні принцеса, льокаї, шофери, камеристка Софі ловлять, благають, грозяться

Нептунові, і з кожним днем овал принцеси стає гостріший, як тільки згадують ім'я Нептуна.

Лагідні, сумирні очі Софі з побожним нерозумінням дивляться злегка вгору на суворо замкнуті уста дивної, нелюдської істоти в такому людському тілі. Батько і брат сьогодні вибираються в далеку повітряну дорогу, апарати вже стоять наготові; з Лейпціга прийшли нові наукові прилади, що за ними принцеса так тужила, що їх так довго й нетерпляче вичікувала; надворі в парку стоять густі завіси весняного дихання, які треба, як воду, проривати грудьми, ідучи, від яких не тільки Нептунове серце душно стискується. А дивна істота ходить по парку, грізно, зловісно стягнувши широкі брови на зелені очі й поклацуючи пальцем правої руки по долоні лівої, – грізний знак!

Старий князь сьогодні чогось так сумно, тихо сказав:

– Закон природи, Елізо, немає ради...

Але дивна істота тільки глянула на батька й мовчки відійшла: хто з нею, для того всі закони, крім її, зникають. Ніякі закони бога, природи, людей не мають ні сили, ні значення перед її законом і волею.

В кінці алеї нарешті з'являються дві постаті; вони ведуть ведмежу купу шерсті. В неї роззявлена паща і язик мокро, задихано звисає на правий бік. І льокаї, і Софі, і Нептун – усі знають, що в квітні, коли сонце гарячими золотими пальцями розгортає пелюстки квіток, безсоромно оголюючи ніжну схованість їх; коли вночі в парку стоїть насичений сонцем, сласний шепіт трав, дерев; коли в грудях плаває тоскна, солодка туга; коли навіть заржавлені цвяхи вилізають із старих дощок паркана і зливаються в обіймах, – тоді не можна мати претензій до Нептуна за його нехтування обов'язків раба. Тільки одна принцеса Еліза цього не розуміє.

Нептун важко дихає й уперто тягне могутню, жовтяво-білу голову назад: він показує, що тільки насилі кориться й ні один крок його не є з його доброї волі.

Його можна вести на мотузку, можна гарапником примусити пересувати ноги, але вся ведмежо-собача душа його там, звідки так підступно, так негарно, так чисто по-людському відірвали його ці двоє людей.

Принцеса Еліза мовчки, не дивлячись на злочинця, бере мотузок із рук льокаїв Вона сама поведе його далі. Льокаї можуть іти собі геть. Лишиться тільки Софі. Чого кров на морді в Нептуна? Били? Ні? В боротьбі? Якій боротьбі? Добре.

Нептун сидить і жде дальшої насили. Колись, іще так недавно, ще три дні тому такі покірні, віддані, переповнені молитовною готовністю покласти своє життя за один кив пані його очі – тепер тьмяні, невидючі, повернені поглядом, усією суттю своєю туди, за парк, до лютої, весело, жадно піднесеної кавалькади, в якій він займав пануюче місце.

Принцеса не бачить, куди повернені очі Нептуна, вона не розуміє того, що розуміють навіть старі іржаві цвяхи в парках.

– Нептуне! Ходім!

Нептун важко дихає й не чує. З пащі густим павутинням звисає слина через чорний бордюр губи.

– Нептуне!

Ні одного руху хвостом, ні іскорки уваги в тьмяних очах.

– Нептуне!

Сонце жовтими плямами мрійно гойдається на білій кошлатій купі.

Принцеса Еліза раптом повільно, задумано виймає з торбинки гарненький, поблискуючий бузково-синюватими хвильками парламутру револьвер, ступає до Нептуна й якийсь мент дивиться на відвернену вбік байдужу, чужу, вперту голову. Софі похололими вухами чує, як голос принцеси стає тихий, ледве чутний, тьмянний:

– Нептуне! Ходім! Чуєш?.. Ну, Нептуне!

Нептун не чує.

Тоді Софі бачить поширеними, заціпенілими очима, як принцеса Еліза помалу підводить руку, перехилиє дуло парламутрової цяцьки до голови Нептуна, дуло злегка здригується, чується легеньке шипіння, і біла голова з роззявленим ротом і мокрими померезаними губами раптом одкидається назад і падає набік Та сама голова, яку принцеса несамовито, з жагою цілувала ще три дні тому і сама розчісувала її білі шовкові патли!

Одвернувшись і не глянувши більше ні разу, принцеса йде алеєю назад, до палацу. Вона не повертається й не кличе Софі:

вона знає, що два кроки від неї з неминучістю явища природи йде невеличка, струнка, худенька постать із гладенько причесаною попелястою голівкою й лагідними покірними очима.

При виході з парку небо розгортає широченні розгонисті блакитні обійми. Принцеса злегка підводить золото-червону голову: гарне небо, чисте, прозоре й таке легке, що, здається, можна літати в ньому без ніяких апаратів. Тільки на заході, як дірчаста, волокниста губка, розвішена на просух, рівною смугою простяглася сиво-жовта хмарина. З землі куряться у прозору блакить пахощі засоромлено-білих черешень, ніжно-рожевих яблунь, молодих кущів із дитячими щічками листочків і післядощової смачної вогкості землі.

А там, позаду, на алеї, з судорожно витягнутою лапою лежить десь біла купа Нептуна.

Подвір'ям замку принцеса Еліза проходить плавкою, поважною ходою, строго й легко несучи маленьку голівку на великому пишному тілі, щільно обтягнутому на крутих клубах старомодною амазонкою, – голівка золотистої гадючки на тілі чорного лебедя.

Коли вона входить до кабінету, їй на хвилинку здається, що батько й Отто занадто раптово стають веселі. Тільки веселість Отто трошки часом необгрунтована, напружена, винувата, як у людини напідпитку. І сміх вибухає з горла несподівано для самого його: «Ги-и!»

Батько без ладу все то замикає, то відмикає шухляди столу, по кілька раз із неухважною заклопотаністю обмацує кишені й занадто пильно поглядає на Отто.

Дивне й прощання: судорожність у міцних батькових пальцях, після яких довго хочеться терти місця дотиків. Така сама судорожність у Оттової посмішці при влізанні до апарата.

І тільки через дві години по відльоті стає все зрозуміле. Точно через дві години, як було наказано старому Йоганнову.

Сонце скося й густо червонить стіну робітні, рясно догори позаставлювану полицями з книжками. Принцеса Еліза болюче морщить широкі темні брови: весь час перед очима роззявлена, чорна, закинута назад паща білого милого Нептуна. І немає вже кістяності в овалі лица принцеси, він тепер ніжний, чистий, бездоганно правильний, як тільки що знесене яйце, і матово рожевиться від одблиску сонця на склі.